

DE VERMINDERING VAN WELZIJNSPROBLEMEN BIJ NERTSEN

dr. G.de Jonge
COVP-DLO, "Het Spelderholt "

Inleiding

Door de invoering van de Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren mag geen enkele diersoort gehouden worden voordat daarvoor door de wetgever uitdrukkelijk toestemming is gegeven. De houderij kan verboden worden indien niet gegarandeerd kan worden dat aan bepaalde eisen met betrekking tot welzijn kan worden voldaan. Met deze wet kan het houden van nertsen verboden worden. Vooralsnog dreigt dat verbod niet. Door het ministerie van LNV is wel uitgesproken dat onderzoek perspectieven dient te bieden zodat de huidige welzijnsproblemen in de nabije toekomst weggenomen kunnen worden. Naar het oordeel van het ministerie bewijst het feit dat veel volwassen nertstevan stereotiep gedrag vertonen dat er iets te kort schiet aan het welzijn van nertsen. Onze onderzoekstaak is om op korte termijn aan te geven welke manieren er zijn om stereotiep gedrag te voorkomen. Om die reden is het onderzoek het afgelopen jaar aangepast; we besteden minder tijd aan voedsel- en meer tijd aan gedragsonderzoek.

Stereotiep gedrag

Als je je tot taak stelt stereotiep gedrag te verminderen moet je natuurlijk wel weten over welk gedrag je spreekt. Een probleem voor onderzoekers, nertsenhouders en de wetgever is dat het niet zeker is welke gedragingen allemaal stereotiep genoemd mogen worden. Veel genoemde kenmerken er van zijn:

- 1) Het zijn wel te omschrijven weinig variabele bewegingspatronen.
- 2) Deze vaste patronen worden langdurig herhaald.
- 3) De patronen zijn karakteristiek voor het individu.
- 4) Het optreden van dit gedrag heeft geen duidelijk doel.
- 5) Dieren zijn tijdens het vertonen van dit gedrag weinig afleidbaar.

Een of twee uur voor het voeren vertonen volwassen nertsen erg veel gedrag dat aan de kenmerken 1, 2 en 3 voldoet. Weliswaar zijn de snel herhaalde bewegingen die de diverse dieren vertonen niet zo vormvast (kenmerk 1) en het gaat ook te ver om te zeggen dat elk individueel dier zijn eigen, voor dat dier, kenmerkende bewegingspatroon (kenmerk 3) heeft. Maar, we hebben nu toch wel een 1000 dieren gedurende enkele jaren regelmatig bekeken en er zijn vrij veel, en naar mijn smaak te veel, dieren aan te wijzen die al die jaren opvallend vaak het zelfde patroon vertonen. Dit omvat bijvoorbeeld het in de hoek van de kooi op en neer wippen en de kop rond de drinknippel draaien. Wat kenmerk 5 betreft, kan zonder terughoudendheid gesteld worden dat nertsen tijdens hun stereotiep lijkende gedrag net zo goed afleidbaar zijn als tijdens welk gedrag ook en na het ontvangen van voer stoppen ze abrupt met hun rusteloze gedrag.

Een wezenlijk vraagstuk wordt gevormd door kenmerk 4: Stereotiep gedrag heeft geen duidelijk doel. Voor de waarnemer en de nertsenhouder is al die drukte van de nertsen tegen de voertijd inderdaad volkomen zinloos. Een dier dat de hele dag slaapt, krijgt zijn eten even goed op precies hetzelfde tijdstip als een rusteloos dier, en zo'n dier zal evengoed als tegenprestatie een mooie pels leveren. In de belevingswereld van het dier hoeft die onrust echter helemaal niet doelloos te zijn. Uiteindelijk wordt de drukte die nertsen maken vroeg of laat altijd gevolgd door het krijgen van voer, en het dier kan heel goed "denken" of geleerd hebben dat onrustig

zijn het middel is om aan voer te komen Daarmee is het gedrag dus helemaal niet doelloos meer. Het is daarom verdedigbaar om te zeggen dat nertsen weinig of geen stereotiep gedrag vertonen. In elk geval zijn er nogal wat onderzoekers die onderscheid maken tussen stereotiep gedrag voor- en na het voeren. Wiepkema, Carlstead en ondergetekende schreven in 1985 al dat we niet al te zwaar tillen aan de stereotypieën voorafgaande aan het voeren. In elk geval vermijd ik de term “Stereotiep gedrag” en geef de voorkeur aan de neutralere en meer beschrijvende termen onrust of rusteloze activiteit.

Een onoplosbaar probleem is om vast te stellen wanneer “voorafgaande aan het voeren” begint. Is dat een half uur of is het twee uur? Ongeveer 10 % van de volwassen nertsteeven wordt al 4 tot 5 uur voor het voeren onrustig en dat is toch wel erg lang om te zeggen dat de periode voorafgaande aan het voeren is begonnen. Daarom is er veel voor te zeggen om de oorzaken van die onrust weg te nemen, maar ik handhaaf de mening dat het probleem “Stereotiep gedrag” niet moet worden overdreven. U, als nertsenhouder mag daarom tevreden zijn als de wetgever tevreden is wanneer er perspectieven zijn om “Stereotiep gedrag” te voorkomen, want onrust en dus wat sommigen “Stereotiep gedrag” noemen is zonder veel moeite en kosten te voorkomen en daar ga ik het nu over hebben.

Perspectief verminderen stereotiep gedrag

Nertsen kunnen langs drie wegen rustiger gemaakt worden:

- 1) Verandering van het management.
- 2) Verandering van de huisvesting.
- 3) Selectie.

Het onderzoek op het Spelderholt tast de mogelijkheden en gevolgen van elk van deze wegen af.

Management

Omdat het grootste deel van de onrust gebonden is aan het voeren ligt het voor de hand om daar te beginnen met aanpassingen. Enkele jaren geleden hebben we het effect van beperkt voeren van jonge dieren onderzocht. Die beperkt gevoerde dieren werden tijdens de periode gedurende welke de beperking plaats vond al onrustiger dan hun normaal gevoerde leeftijdsgenoten. Dit verschil is nu, twee jaar na het voerexperiment dat vaak maar een paar weken duurde, nog steeds waarneembaar, ondanks dat de volwassen dieren allemaal aan het zelfde voerregime zijn onderworpen. Klaarblijkelijk kun je al blijvende schade aanrichten door in de vroege jeugd onvoldoende voer te geven.

Overigens is het niet alleen het naderende voertijdstip dat de nertsen onrustig maakt. Sinds we hier op de accommodatie een lawaaige voermachine hebben, hebben we gezien dat volwassen nertsen ‘s ochtends wanneer zij niet, maar de jonge dieren wel gevoerd worden, het zelfde repertoire aan onrust laten zien wat ze ook voor hun eigen voertijdstip laten zien. Toen er in vroeger jaren nog geluidloos met de hand gevoerd werd zagen we dit niet. Misschien kunnen er geluidloze voermachines ontwikkeld worden.

De onrust neemt fors toe als de dieren afgeslankt worden. We hebben al enkele jaren gewichten van volwassen dieren voor, tijdens en na de winter vastgesteld en het daaropvolgende fokresultaat. We hebben daaruit niet de indruk gekregen dat magere dieren zich nou zo veel beter voortplanten dan dikkere dieren. We hebben wel gezien dat magere dieren wat vaker de winter niet overleven, vooral bij vorst. Een voor de hand liggende managementmaatregel is, om van het afslanken af te zien, of op zijn minst in minder sterke mate af te slanken. Ik sluit ook met uit dat twee maal daags voeren veel onrust voorkomt.

Een saaie omgeving wordt vaak genoemd als oorzaak van stereotiep gedrag. De eenvoudigste en zekerste manier om de omgeving van een dier minder saai te maken, is het geven van gezels-

schap van een ander dier. Voor volwassen nertsen is dat niet de eerste maatregel waar je aan denkt omdat het eenzellige, vechtlustige dieren zijn. Toch zijn er mogelijkheden. Volwassen nertstevēn kunnen tot in december (en misschien langer) in gezelschap van een zoontje leven. Dit heeft voor- en nadelen. Het voordeel is dat op kooiruimte en arbeid bespaard wordt; het belangrijkste nadeel is dat de volwassen teef misschien te veel voer krijgt wat de noodzaak tot afslanken versterkt. De eerste jaren dat we hier op het Spelderholt nertsen hadden werden de oude teven altijd met een reu weggezet. Gebleken is toen dat het voor groei en pelkwaliteit van de reuen gunstig was om bij de moeder te blijven. Bovendien telden we onder die reuen slechts half zo veel staartbijters als onder de reuen die in gewone reu-teef paartjes leefden. We weten ook dat de teven die langdurig gezelschap van een reu hebben gehad zich daarna goed voortplanten. Tot voor kort was niet bekend welke invloed dat gezelschap heeft op de onrust van de oude teef en dat zijn we nu aan het meten. De resultaten stemmen zeer optimistisch. Op 7 juli hebben we 150 oude teven alleen weggezet, en 80 teven hebben gezelschap van een reutje gehouden. Tot dusverre (16 augustus) heeft die laatste maatregel het rusteloos gedrag met 75 % gereduceerd. We weten nog niet of de reductie van rusteloos gedrag stand houdt tot in december. Als dat zo is dan hebben we een zeer effectieve kosteloze en zelfs kostenbesparende maatregel te pakken, om rusteloos of “stereotiep” gedrag gedurende een belangrijk deel van het jaar te reduceren.

Groepshuisvesting is een effectief middel om voor de jonge dieren zonder extra kosten het leven afwisselender te maken. In een aantal vossenkooien hebben we dit jaar groepjes van 3-6 jonge nertsen ondergebracht met een vossenkist als slaappleats. Als je twee kisten geeft, dan slapen ze toch vaak allemaal in de zelfde kist. Tot dusverre gedijen ze in die vossenkooien uitstekend, en hun gedrag is gevarieerder dan in de gangbare nertsenkooi. Met een dichtheid van 6 dieren per kooi zijn de huisvestingskosten minder dan die bij de gangbare huisvesting. Nadelen zijn dat een nerts moeilijk uit een vossenkooi is te weg te vangen en alle nertsentomen mesten naast de goot, maar dieren in een kooi mesten wel allemaal op de zelfde plaats. Mocht de wetgever op dit aantrekkelijke perspectief van groepshuisvesting willen inhaken, dan zijn die problemen wel op te lossen. In elk geval biedt deze proefopstelling de mogelijkheid om uit te vinden hoe een nerts zijn mestplaats kiest.

Nertsen maken elkaar onrustig. De onrust van een teef wordt in belangrijke mate bepaald door die van haar buurvrouw. Onduidelijk is nog of een onrustig dier een ander ook onrustig maakt en/of dat een rustig dier een ander tot rust brengt. Het laatste lijkt vreemd, maar recente waarnemingen wijzen er op dat dat toch lijkt te kunnen. Bekend was al dat teven vanaf 10 april, wanneer de dracht een eind gevorderd is, plotseling erg rustig worden en ze blijven dat gedurende de zoogtijd. Ik heb altijd gedacht dat de dracht en de noodzakelijke aandacht voor de jongen dat veroorzaakte, en heb verder nooit metingen aan drachtige en zogende teven verricht. Dit jaar hebben we de onrust echter wel tijdens dracht en zoogtijd gemeten. Daarbij bleken, tot onze verrassing, de enkele tientallen teven die geen jongen hebben geworpen, evengoed vanaf circa 10 april een stuk rustiger te zijn geworden. In de loop van dit jaar gaan we na wat er gebeurt als extreem rustige en onrustige teven naast elkaar worden gezet. Vooruitlopend op de resultaten van deze experimenten durf ik al te voorspellen dat een effectieve en ook kosteloze maatregel om onrust op de farm tegen te gaan, is om erg onrustige dieren gewoon apart te zetten voor ze anderen aansteken. Maar misschien is het ook een goede gedragstherapie om onrustige dieren temidden van rustige dieren te zetten. Het hangt er maar vanaf of je met onrustige dieren verder wilt fokken of niet.

Verbetering van de huisvesting

Bij diverse diersoorten is het bieden van omstandigheden waar ze in de natuur ook gebruik van maken, een vruchtbare methode om ongewenst gedrag te verminderen. Varkens zijn gebaat bij iets om in te wroeten, kippen bij zand om in te stofbaden, konijnen bij grond om in te graven en vissen bij water om in te zwemmen. In de natuur komt de nerts geen gaasbodems tegen en wel water waar hij bij tijd en wijle induikt. Het is denkbaar dat nertsen liever op een vaste bodem lopen. Graven doen ze in de natuur niet en ze nestelen vaak in door andere dieren gegraven hopen. Dus ze kunnen gebaat zijn bij een gewone vaste bodem. In onderzoek is nagegaan of het rusteloze gedrag vermindert wanneer het grootste deel van de kooibodem bedekt is met mazoniet. Ook is in onderzoek nagegaan wat de nerts doet als de ren is aangesloten op een grote bak waarin gezwommen en gedoken kan worden.

Als het gaat om het reduceren van onrustig gedrag, dan kan ik over de tot nu bereikte resultaten kort zijn. Op gaas en op mazoniet vertonen de dieren dezelfde onrust met het naderen van het voertijdstip. Jonge dieren liggen met een mazonietbodem iets vaker in de ren dan met een gaasbodem. Er wordt zelden op de mazonietbodems gemest dank zij het feit dat we ze zo kort hebben gemaakt dat zich boven de goot geen mazoniet maar gaas bevindt. De paar dieren die wel op het mazoniet mesten en dus de kooi en pels smerig maken, mesten ook al naast de goot voor het inleggen van mazoniet. Een belangrijk nevenvoordeel van deze gesloten kooibodems is dat het gemorste voer op het mazoniet valt en opgegeten wordt. Met een vermorsingspercentage van circa 5 % (we zijn het nog aan het meten) geven deze gesloten kooibodems dus een aantrekkelijk financieel voordeel. Moeilijk in geld uit te drukken is het voordeel dat daarmee de stank- en vliegenoverlast verminderd wordt. Het mazoniet wordt natuurlijk wel vettig en ik betwijfel ook of mazoniet het beste materiaal is maar dat laatste is uit te zoeken. Het toepassen van een gesloten bodem in plaats van gaas kunt U dus doen of laten. Een nertsenkooi oogt er minder onaantrekkelijk door en het levert een substantiële voerbeparing op, maar invloed op de onrust van nertsen heeft het niet.

De ervaring met zwembad bestaat tot dusverre uit het regelmatig waarnemen van enkele tientallen volwassen nertsen wier ren gedurende 2 weken op een zwembad was aangesloten. We hebben doelgericht gewerkt met rustige en onrustige dieren uit de selectielijnen voor en tegen onrust. Dieren met een zwembad werden op de zelfde manier onrustig als zonder zwembad. De paar dieren die vooraf een bepaalde stereotypie, zoals kopdraaien, hadden ontwikkeld toonden die even goed met zwembad, tegen dat de voertijd naderde. Slechts één dier had zijn stereotypie aangepast en beperkte zijn heen en weer lopen niet tot de ren alleen, maar breidde zijn rondje uit met een wandeling naar en in het water en dit wandelingetje werd veelvuldig herhaald. De dieren maakten in het algemeen wel gebruik van het zwembad, maar niet veel. Een normale procedure is dat ze gedurende een sessie per dag een paar keer na elkaar het water induiken, 20 seconden zwemmen en er weer uitkomen. De langste periode gedurende welke ik een nerts onafgebroken in het water heb gezien duurde 51 seconden. Een duidelijk resultaat was dat onrustige dieren beduidend vaker te water gingen dan rustige dieren. M.a. w. hoe meer "stereotiep gedrag" een nerts vertoonde, hoe vaker hij, wanneer daar de gelegenheid toe was, te water ging. Het lukt ook wel om een nerts het water in te lokken, zoals je hem de ren in kunt lokken met sissgeluiden of iets anders dat hem nieuwsgierig maakt. Maar, het is een stuk eenvoudiger hem de ren dan het water in te lokken. Het is ook heel eenvoudig om hem de ren uit te lokken, en hem te verleiden een meter door een smalle gang naar de rand van het water te laten lopen, maar om de duik in het water te maken moet het dier kennelijk een hogere drempel overwinnen. In het algemeen gesproken verflauwde de belangstelling voor het water, naarmate de dieren er langer de beschikking over hadden. De meeste dieren doken wel in het water, gedurende het eerste uur dat hun ren op een zwembad was aangesloten, maar ze hadden ook

opmerkelijk veel interesse voor de waterbak wanneer het water er aan het eind van de proef weer uitgetapt werd. Ze toonden daarmee geïnteresseerd te zijn in veranderingen in de omgeving. Tot onze verrassing gingen de dieren beslist niet vaker zwemmen bij hoge temperaturen; er waren integendeel een paar dieren die de voorkeur hadden voor de vroege ochtend. Zwemwater is dus niet de oplossing voor het probleem dat door hittegolven wordt veroorzaakt. Afgezien van de kosten (f 100. - tot f 300. -- per kooi), de arbeid en het waterverbruik lijken er geen nadelen aan de zwemwater verschaffing te zitten. Het water werd niet snel vuil, de dieren mesten er niet in en de dieren zijn snel na hun bad goed droog zodat ze niet nat in het nest kruipen.

Ik ben al aardig op weg te zeggen dat nertsen weinig baat bij zwemwater hebben. Er is echter een bottleneck die niet in een paar maanden opgelost kan worden. Tot dusverre heb ik gesproken over volwassen dieren die een of twee jaar na hun geboorte voor het eerst met water zijn geconfronteerd. Ik heb al gezegd dat je onrustig gedrag later in het leven kunt bevorderen door de dieren vroeg in het leven te weinig voer te geven. Misschien kun je onrust voorkomen door ze vroeg in het leven iets "aangenaams" zoals zwemwater aan te bieden. Maar, om een stellige uitspraak dienaangaande te doen moet een flink aantal dieren vanaf de vroege jeugd in een omgeving met zwembad worden grootgebracht en minstens een jaar lang bekeken worden; zover zijn we nog niet.

Een ander huisvestingsaspect wordt gevormd door het verstrekken van strooisel. Veel nertsen huizen in van boven open nestkisten, in afwijking van wat ze in de natuur als behuizing kiezen. Tot dusverre zijn we op het Spelderholt altijd terughoudend geweest met strooiselverstrekking omdat dit interfereert met voerproeven. We proberen momenteel met een aantal opgroeiende dieren uit wat er gebeurt als ze steeds zo veel strooisel krijgen dat ze aan het oog onttrokken zijn. Feit is dat die nertsen tot dusverre meer tijd in de nestkist doorbrengen, maar nog onbekend is of dit stro later in hun leven hun onrust ook reduceert. Wel weten we uit eerder onderzoek dat stroverstrekking aan volwassen dieren die zonder stro zijn opgegroeid, de onrust enigszins vermindert.

Selectie

Dat selectie een effectieve manier is om onrust te reduceren heb ik al zo vaak gezegd en geschreven dat ik daar kort over zal zijn. Momenteel tonen de niet speciaal geselecteerde volwassen nertstevan ongeveer vijf keer zo veel onrustig gedrag als de volwassen derde generatie geselecteerde rustige teven. Mede dank zij de medewerking van de afdeling genetica van de LUW weten we inmiddels dat de erfelijkheidsgraad voor onrust hoog is (0.50). Ik moet daar wel aan toe voegen dat dit niet de genetische erfelijkheidsgraad is. We hadden steeds de gewoonte om rustige dieren bij elkaar te zetten en inmiddels weten we dat dieren elkaar vrij sterk beïnvloeden. Dat neemt niet weg dat die 0.50 wel degelijk de erfelijkheidsgraad is zoals die in de praktijk geldig is. De derde generatie rustige reuen heeft op de juni veiling van 1993 in Kopenhagen gemiddeld 12 Deense kronen (ca f 3.50) meer opgebracht dan de andere reuen; een zelfde verschil als in 1992 is gerealiseerd.

Dit jaar zijn we begonnen met het meten van het voerverbruik van de vierde generatie rustige en onrustige jonge dieren. Tot dusverre (16 augustus) hebben de dieren uit de onrustige lijn wat meer gegeten dan die uit de rustige lijn. Gelijktijdig is de activiteit van deze dieren gemeten. Het activiteitsverschil was tot nu toe gering en de reuen uit de rustige lijn waren op 14 augustus 140 g zwaarder dan die uit de onrustige lijn. Wanneer ze later in hun leven daadwerkelijk onrustiger worden (wat in al de voorgaande jaren het geval was) dan moet het verschil in voerverbruik groter worden omdat het wel zeker is dat onrust energie en dus voer kost.

Ik ga niet zeggen dat het perspectief dat door deze selectie geboden wordt met betrekking tot

het uitbannen van onrustig en “stereotiep” gedrag voldoende is om de wetgever te overtuigen. Ik ben er inmiddels wel van overtuigd dat selectie ten gunste van rustig zijn, de pelsopbrengst en de reproductieresultaten niet negatief beïnvloedt. Maar, nog onvoldoende is onderzocht of deze geselecteerde rustige dieren misschien meer last hebben van hartkloppingen of andere aanwijzingen voor gestoord welzijn.

Samenvatting

Samenvattend meen ik dat er diverse mogelijkheden zijn om het zgn stereotiepe gedrag van nertsen vrijwel te doen verdwijnen. Selectie is het zekerste middel, maar maatschappelijk niet volledig aanvaard. Daarmee wil ik niet zeggen dat U die selectie moet nalaten; integendeel, de economische perspectieven ervan zijn gunstig. We kunnen vaker gebruik maken van groepshuisvesting; oude teven met jonge reu en meerdere jonge nertsen in een grote, desgewenst verrijkte, kooi. Ik verwacht dat we in veel minder sterke mate dan nu gebruikelijk is, kunnen afslanken. Verschaffing van stro is in zekere mate effectief. Het verstrekken van gesloten in plaats van gazen bodems zal de onrust niet, maar het voerverbruik wel doen verminderen. Er is dus wel iets voor te zeggen om daar toe over te gaan. Over de effectiviteit van zwemwaterverstrekking valt nog niets positiefs te zeggen. Het is duur en het vermindert de onrust niet, terwijl van nature rustige dieren er vrijwel geen gebruik van maken.